

DOI 10.15407/kraieznavstvo2022.01-02.048

УДК 929 (477) Петро Шостак

Олег Бажан (м. Київ)кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу історії державного терору
радянської доби Інституту історії України
НАН України.

E-mail: bazhanclio@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>**Вадим Золотарьов** (м. Харків)кандидат технічних наук,
доцент Харківського національного
університету радіоелектроніки

E-mail: v.zolotaryov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6214-755X>

Охоронець компартійно-державної еліти Радянської України (майор державної безпеки Петро Григорович Шостак-Соколов)

Опираючись на документи особової та архівно-кримінальної справи П.Г. Шостака-Соколова, оперативних документів ДПУ–НКВС УРСР досліджується особливості діяльності контррозвідувального, інформаційного, оперативного відділів Державного політичного управління Української СРР у 1930-х роках. З'ясовано особистий внесок П.Г. Шостака-Соколова у придушенні антирадянського повстанського руху, ліквідації опозиційних політичних угруповань у 1920-х роках, проведенні депортаційних акцій в часи масової колективізації сільського господарства, відтворено обставини, за яких він був репресований. Для реалізації зазначеної мети були застосовані біографічний, проблемно-хронологічний, конкретно-пошуковий методи, а також методи психологічної та історичної реконструкції. На підставі виявлених архівних матеріалів розкрито особливості роботи оперативного відділу НКВС УСРР у 1933–1937 рр. та основні напрямки діяльності співробітників Управління НКВС по Чернігівській області у першій половині 1937 року.

Ключові слова: Петро Григорович Шостак, оперативний відділ, ДПУ, НКВС, політичні репресії.

Oleh Bazhan (Kyiv)candidate of Historical Sciences,
Senior researcher Department of History of State Terror
of the Soviet period of the Institute of History
of the National Academy of Sciences of Ukraine

E-mail: bazhanclio@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>**Vadym Zolotaryov** (Kharkiv)candidate of technical sciences professor of Kharkiv
National University of Radioelectronics

E-mail: v.zolotaryov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6214-755X>

Bodyguard of the communist party-state elite of Soviet Ukraine (state security major Petro Hryhorovych SHOSTAK-Sokolov)

Based on the documents of the personal and archival criminal case of P.H. Shostak-Sokolov, the operational documents of the DPU-NKVS of the Ukrainian SSR the author examines the activities of the counter-intelligence, information, and operational departments of the State Political Administration of the Ukrainian

SSR in the 1930s. There has been highlighted the personal contribution of P.H. Shostak in the suppression of the anti-Soviet insurgent movement, the liquidation of opposition political groups in the 1920s, the carrying out of deportation actions during the mass collectivization of agriculture. In addition, the circumstances under which he was repressed are represented in the article. Biographical, problem-chronological, concrete-research methods, as well as methods of psychological and historical reconstruction were used to achieve the established goal. On the basis of discovered archival materials, the peculiarities of the work of the operational department of the NKVD of the USSR in 1933-1937 and the main areas of activity of the NKVD Department employees in the Chernihiv region in the first half of 1937 are revealed.

Key words: *Petro Hryhorovych Shostak, operational department, DPU, NKVD, political repressions.*

Одним з важливих завдань більшовицької пропаганди було утвердження в суспільстві героїчного образу співробітника органів державної безпеки. Провідна роль у формуванні позитивного іміджу «чекіста» належала друкованим засобам інформації. У газетах, художній літературі, кіно визначення «чекіст» застосовувалось не просто для позначення співробітника органів держбезпеки, а з метою підкреслити його особливий статус, безкомпромісність у боротьбі з «ворогами народу». Образ «чекіста», представлений на сторінках газет, був переважно абстрактним. Автори статті на прикладі докладного життєпису майора державної безпеки Петра Григоровича Шостак-Соколова ставлять за мету показати сутність справжнього співробітника радянських репресивних органів в 1920-1930-ті роки на тлі доби, яка відбилася на вчинках чекіста, його професійній реалізації та умовах праці.

У відомчих документах герой нарисув фігурує як Шостак, Шостак-Соколов, Соколов-Шостак чи Соколов. При народженні майбутній чекіст отримав прізвище Шостак¹, яким користувався аж до переходу у 1919 р. на службу до Всеукраїн-

ської надзвичайної комісії (ВУНК), де здебільшого був відомим під оперативним псевдонімом Соколов. Мав рідного брата Юхима Шостак², який також будував свою службу кар'єру

Петро Григорович
Шостак-Соколов
(1920-ті роки)

у ВУНК-ДПУ-НКВС під справжнім прізвищем. У статті автори для зручності послуговуватимуться лише родовим прізвищем Шостак за винятком цитування документів.

Петро Григорович Шостак народився 1896 року³. В анкетних даних місцем народження вказував Київ⁴, однак його близький друг М.Ю. Аміров⁵ – називав інше місце народження приятеля: «ми з ним майже з одного містечка, я з Трипілля, а він – з села Халеп'я, що прилягає до нього»⁶. Мальовниче селище на правому березі Дніпра Халеп'я, ймовірно, було малою

¹ Шостак – срібна монета Речі Посполитої XVI – XVII ст. вартістю в 6 грошів.

² Шостак Юхим Григорович (06.04.1903 – 09.1937). Член ВКП(б) з 1921. Освіта нижча. 2,5 роки працював штампувальником на миловарному заводі у Києві; в органах держбезпеки з 1919 р. по 1922 рр. та після тривалої перерви з 1926 р. по 1937 р. У 1927 р. – помічник уповноваженого групи іноземного відділу ДПУ УСРР. У 1929 р. опинився на посаді помічника уповноваженого секретного відділу ДПУ УСРР. Згодом працював помічником уповноваженого іноземного відділку Кам'янець-Подільського окрвідділу ДПУ, через деякий час помічником начальника Олевського прикордонного загону НКВС. З 1935 р. – начальник 22-го Волочиського прикордонного загону НКВС. Отримав військове звання майора. Нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV). 24 червня 1937 р. заарештований у Волочиську. 7 вересня 1937 р. засуджений на смерть в особливому порядку і розстріляний у Києві. Посмертно реабілітований.

³ У внутрішніх службових документах, автобіографії, написаній власноруч, відсутні число та місяць народження П.Г. Шостак.

⁴ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 11, спр. 2774 ; ф. 288, оп.7, спр. 1910; ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 219.

⁵ Аміров-Пієвський Марк Юхимович (190 -1939). Капітан державної безпеки. З 17 серпня 1932 р. по 21 грудня 1936 р. – заступник начальника оперативного відділу ДПУ – НКВС УСРР, одночасно з 17 серпня 1932 р. до 29 квітня 1935 р. – начальник 1-го відділку цього ж підрозділу. З 21 грудня 1936 р. – начальник 1-го відділу (охорони) УДБ НКВС УРСР. 6 липня 1937 р. здійснив невдалу спробу застрелитися. Звільнений з НКВС. 23 червня 1938 р. заарештований. 10 січня 1939 р. засуджений на смерть і за 9 днів розстріляний у Києві.

⁶ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 48960, т. 1, арк. 18.

батьківщиною матері – Соні Шостак, яка самогубки (батько⁷ полишив сім'ю, коли Петру було 6 років), вихувала 2-х синів.

Досягши семирічного віку, Петро переступив поріг початкової благодійної школи Л.Б. Гінзбурга у Києві і упродовж чотирьох років навчання закінчив 3 класи. Мати, яка працювала кухаркою у заможних родинах, не маючи необхідних коштів для утримання сина, віддала його на службу хлопчиком до київського магазину готового дамського плаття «Жердер», розташованого по вулиці Олександрівська, 44. Потім служив прикажчиком у магазинах готового плаття Блейха, Калюжного, Данилова.

Він всіляко ухилявся від призову в Російську імператорську армію, проте у липні 1916 року його було заарештовано «як особу єврейської національності без дозвільних документів на проживання у Києві». Після 2-х тижнів перебування у Старокиївській поліцейській дільниці Петра у супроводі конвою було доправлено до призовної комісії, яка спрямувала його до 193-го запасного піхотного полку, розквартированого у Москві⁸. Отримавши 3-х місячний військовий вишкіл, П. Шостак мав вирушити на фронт, але раптово захворів. Коли одужав, отримав наказ прибути у розташування 290-го піхотного полку у містечку Дунаївці Подільської губернії, а звідти на навчання у кам'янець-подільську кулеметну школу. Опанувати кулеметну справу йому не вдалося, бо прибув до військового навчального закладу з великим запізненням. Негайній відправці на фронт завдала раптова хвороба. Після 3-тижневого лікування Шостак відбув на Західний фронт. Служив у складі 17-го Архангелородського піхотного полку та 5-ї артилерійської бригади. Наприкінці грудня 1917 року самовільно полишив фронт та подався до Києва. Наприкінці січня 1918 р. у складі подільського робітничого загону Шостак бере участь у більшовицькому

заколоті проти Української Центральної Ради у м. Києві⁹. За часів Директорії УНР вступає до лав загону єврейської самооборони, який невдовзі перейшов під команду коменданта більшовицького підпілля на Подолі Якова Лівшиця¹⁰. Після взяття більшовицькими військами 6 лютого 1919 р. Києва Петро Шостак потрапляє до загону під орудою коменданта міста Миколи Щорса, а невдовзі переходить до військового підрозділу при Київській губ.ЧК. 25 лютого 1919 р. Шостак зараховують розвідником у контррозвідувальний відділ Київської губ.ЧК. Обравши псевдо Соколов, Петро Григорович бере активну участь у оперативно-розшукових заходах Київської ЧК (засідках, облавах і обшуках)¹¹ під керівництвом Якова Шварцмана. У першій декаді квітня 1919 р. П. Шостак у складі чекістського загону був задіяний у придушенні Куренівського повстання¹². У серпні 1919 р. «загартований у боях з контрреволюцією» Петро Григорович вступає до лав більшовицької партії та вирушає до Москви у розпорядження Симона Тер-Петросяна (Камо)¹³. Знаменитий терорист і експропріатор на той час як раз готував диверсійну групу для роботи в денікінському тилу за оригінальною методикою (членів диверсійної групи випробовували на стійкість та здатність на самопожертву, імітуючи потрапляння їх до ворожого полону)¹⁴. Достеменно невідомо, чи пройшов таку провокативну перевірку П.Г. Шостак. Завдяки протекції помічника завідувача секретного відділу ВЧК М.А. Дейча, Петро Григорович таки потрапив до спеціального підрозділу, в якому до серпня 1920 р. перебував на посадах розвідника та уповноваженого. Відомо, що П.Г. Шостак деякий час перебував у групі начальника Оперативного відділку ВЧК А.Я. Беленького, яка охороняла В.І. Леніна¹⁵.

Наприкінці 1920 р. П. Шостак на чолі групи з 10 чекістів вирушив на Північний Кавказ, де

⁷ В усіх документах П.Г. Шостак писав, що батька – службовця по шкіряній справі – не пам'ятає.

⁸ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, арк. 62.

⁹ Там само, арк. 12.

¹⁰ Там само, арк. 63.

¹¹ *Капчинский О.Г.* Гвардейцы Ленина. Центральный аппарат ВЧК: структура и кадры. М.: Крафт+, 2017. С. 49.

¹² ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, арк.19 зв.

¹³ Там само, арк.13.

¹⁴ Деятели СССР и революционного движения России : энциклопедический словарь Гранат / [ред. Ю. Ю. Фигатнер]. – Москва : Советская энциклопедия, 1989. С. 437.

¹⁵ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, арк. 39.

Співробітники Тамбовської губ. ЧК 1921 р. Стоїть третій зліва П.Г. Шостак.
Сидить третій зліва у центрі – голова губ. ЧК Л.М. Бельський

мав провадити оперативну роботу під егідою уповноваженого ВЧК по Кубансько-Чорноморській області Георгія Атарбекова. Пропрацювавши деякий час в Єкатеринодарі та кубанських станицях, охоплених повстанським рухом, П. Шостак опиняється на оперативній роботі в Баку¹⁶. У січні 1921 р. чекіста відкликали до Москви та призначили уповноваженим аген-тури 4-го відділку Секретного відділу ВЧК.

Навесні 1921 р. П. Шостака було відкомандировано в Тамбовську губернію, де вирувало антибільшовицьке збройне селянське повстання, очолюване есером Олександром Антоновим. З кінця березня по 25 грудня 1921 р. П. Шостак в якості начальника агентурного відділу Тамбовської губ. ЧК¹⁷ брав участь у військово-чекістських операціях проти повстанців та опікувався питаннями насадження мережі інформаторів серед «антоновців» з числа селян, неохоплених «куркульсько-есерівським заколотом» районів губернії. З дорученою ділянкою роботи П. Шостак справився блискуче, про що свідчить відгук начальника особливого відділу ВЧК Петроградського військового округу: «Наскільки я знаю,

Соколовим під час перебування на Тамбовському фронті зроблена колосальна робота по боротьбі з бандитизмом, яка виявилася у сотнях бандитів, які прибули до нього добровільно, після чого розпадалися цілі бандитські частини»¹⁸.

Після придушення селянського спротиву в центральномороземному регіоні РСФРР П. Шостак відбув у місячну відпустку до Харкова. Згодом був переведений до Особливого відділу Петроградського військового округу, де з 28 січня 1922 р. служив помічником начальника агентурного відділку.

Очолювана ним структурна одиниця у травні 1922 р. зазнала перетворень, в ході якої була об'єднана з інформаційним відділком у 5-й спеціальний відділок. У новоутвореному підрозділі Петро Григорович зберіг посаду помічника начальника. Попри схвальні службові характеристики на новому місці роботи («захоплюється агентурною роботою... може працювати по 14-16 годин... добрий організатор аген-тури прикордонних загонів і частин... партійний, сильний, досвідчений працівник»)¹⁹, П. Шостак почувався не зовсім впевненим напередодні суттєвої

¹⁶ Там само, арк. 13.

¹⁷ Там само, арк. 65зв.

¹⁸ Там само, арк. 27.

реорганізації особливих відділів ВЧК. Не довго думаючи, пославшись на важку хворобу матері, він домігся свого переведення в ДПУ УСРР і 1 липня 1922 р. був відряджений до Харкова²⁰. У першій декаді вересня 1922 р. Петро Григорович отримав посаду уповноваженого контррозвідувального відділу (КРВ) ДПУ УСРР. З особової справи чекіста довідуємося, що у 1923 р. він був один місяць у службовому відрядженні у Польщі (перебування у Варшаві стане підставою для висунення П. Шостака звинувачення у співпраці зі польськими спецслужбами). У другій половині 1925 р. П. Шостак керував так званою «1-ю групою» КРВ ДПУ УСРР, яка про-тидіяла шпигунству і займалася оперативною розробкою іноземних колоній на теренах УСРР²¹.

Микола Іванович
Добродицький
(1899–1939).
У 1924–1930 рр. –
начальник КРВ
ДПУ УСРР

У ході атестаційних заходів за період з 1 листопада 1925 р. по 1 січня 1926 р. начальник контррозвідувального відділу ДПУ УСРР М.І. Добродицький звернув увагу на риси характеру та ділові якості П.Г. Шостака: «Дуже самолюбивий, нервовий. По відношенню до підлеглих інколи буває занадто різкий. Може бути висунутий на посаду начальника серйозного прикордонного окружного відділу». Заступник голови ДПУ УСРР К.М. Карлсон з характеристикою

особових якостей та оперативних досягнень П.Г. Шостака погодився, а центральна атестаційна комісія (голова – М.М. Бистрих, члени – М.С. Бачинський і Л.Ф. Щербинський) ухвалила рішення «атестувати на посаду начальника окружного відділу»²². Наприкінці січня 1926 року Петру Григоровичу було запропоновано крісло начальника Вінницького окружного відділу ДПУ з місячною заробітною платою у розмірі 120 крб.²³ Облаштувавшись на новому місці роботи лише 27 лютого 1926 р., він сконцентрувався на виконанні розпорядження керівництва ДПУ УСРР по складанню списків соціально небезпечних елементів: осіб, підозрюваних у шпигунстві, учасників української і білої контрреволюції; колишніх активістів антирадянських партій; іноземних підданих; реемігрантів.

В особовій справі П.Г. Шостака відсутні матеріали, які хоча б побіжно характеризували його оперативну роботу на Поділлі. Збереглася лише одна коротенька атестація, в якій він охарактеризований як «цінний співробітник по контррозвідувальній лінії, добрий агентурист, енергійний і винахідливий»²⁴. У 1926 р. успішного чекіста було обрано членом Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету, членом бюро Вінницького окружного комітету КП(б)У, членом президії Вінницького окрвиконкому і Вінницької міської ради²⁵. У середині травня 1927 р. Петро Григорович полишає Поділля, а вже через півтора місяця отримує наказ очолити контррозвідувальний відділок Одеського окружного відділу ДПУ²⁶. Начальником окружного відділу ДПУ І.М. Леплевський та його помічник Ю.Х. Кривець²⁷ були задоволені роботою підлеглого, який особисто брав участь

¹⁹ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, арк.14-14зв.

²⁰ Там само, арк.24 зв.

²¹ Там само, арк. 34 зв.

²² Там само, арк. 43.

²³ Там само, арк.24 зв.

²⁴ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, арк. 43.

²⁵ Там само, арк. 1, 7.

²⁶ Там само, арк. 24 зв.

²⁷ Кривець Юхим Хомич (1897–1940). Старший майор державної безпеки. З 23 травня 1924 – помічник начальника КРВ ДПУ УСРР. З 16 грудня 1925 р. – помічник начальника Київського окрвідділу ДПУ. З 21 жовтня 1927 р. – помічник начальника Одеського окрвідділу ДПУ. З 9 травня 1930 р. – начальник Інформаційного відділу ДПУ УСРР. З 20 березня 1930 р. – помічник начальника Київського оперсектора ДПУ. З 20 вересня 1931 р. – начальник секретно-політичного відділу ДПУ УСРР. З 21 лютого 1933 р. – 1-й заступник начальника Дніпропетровського облвідділу ДПУ. З 11 березня заступник начальника Економічного управління ДПУ УСРР. З 16 жовтня 1936 р. – начальник Економічного відділу НКВС УСРР. З 16 грудня 1936 р. – начальник УНКВС Чернігівської області. З 23 січня 1937 р. – начальник УНКВС Дніпропетровської області. З 17 березня 1938 р. – начальник УНКВС Орджонікідзевського краю. 24 січня 1939 р. заарештований. 25 січня 1940 р. за-суджений на смерть і наступного дня страчений

у розгромі троцькістів та вилученні листівок та літератури антирадянського змісту²⁸.

За клопотанням Ізраїля Леплевського начальника відділку та за сумісництвом секретаря парткому Одеського окружного відділу ДПУ Петра Шостака на честь 10-ти річчя існування радянських органів державної безпеки було нагороджено бойовою зброєю – пістолетом системи «маузер» з надписом на срібній дощечці²⁹.

Більш стримано оцінював оперативну роботу П.Г. Шостака під час впровадження політики колективізації в регіоні (на Одещині підлягали висилці 1095 куркульських родин (5475 осіб), проте чекісти перевиконали зобов'язання з депортації – у віддалених районах опинилось 1293 родини (5561 осіб)³⁰) наступник І.М. Леплевського на посаді начальника Одеського окрвдділу ДПУ О.О. Ємельянов³¹: «оперативну роботу знає добре, але не в достатній мірі ви-

О.О. Ємельянов
(початок 1930-х рр.)

користовує і застосовує ці знання в практичній повсякденній роботі, внаслідок чого КРВ (контррозвідального відділу – авт.) не має таких досягнень, на які можна розраховувати в умовах і в обстановці одеського портового і прикордонного міста. Слабо поставлена робота на селі. Під час масового вилучення к.р. (контрреволюційного – авт.) елемента у місті і на селі вия-

вив достатньо ініціативи і енергії у кооперативній обробці і слідчому оформленню матеріалу. Енергійно і вміло виявив себе під час вилучення і відправки куркулів, будучи комендантом прикордонного пункту. З проведених агентурних і слідчих розробок на найбільшу увагу заслуговує: справа Рагозинської і Шалацького (польське шпигунство), справа пастора Коха³² (німецьке шпигунство), у розробці яких приймав особисту участь нач. КРВ. Внаслідок правильного використання була заведена ціла низка розробок по укр.[аїнській] і білій к.р., по грецькій колонії, рум.[унського] шпигунства і турецького консульства. Під час міжнародної залізничної конференції, яка була в Одесі у травні місяці 1930 року вдало використовував агентуру по висвітленню учасників конференції. Дисциплінований, але недостатньо витриманий, виявляє вже близько 2-х років тенденцію перейти на роботу до КРВ ДПУ УСРР. Політично розвинений. Приймає досить активну участь в партійному житті колективу (секретар партколективу)»³³.

Ємельянов не помилявся, вказуючи на амбітні наміри та плани керівника одеської контррозвідки перейти на роботу в центральний апарат. Напевно не без протекції керівника Секретно-оперативного управління ДПУ УСРР Леплевського Шостак 1 липня 1930 р. отримав посаду начальника відділку контррозвідального відділу ДПУ УСРР³⁴.

На початку жовтня 1930 р. контррозвідальний відділ ДПУ УСРР був ліквідований, а його функції перебрав на себе реформований Особливий відділ ДПУ УСРР (одночасно – Особливий відділ Українського військового округу), через що більшість контррозвідників стали

²⁸ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 56297-фп, арк. 340 зв.

²⁹ ГДА СБУ, ф. 12, спр. 2196, арк. 60.

³⁰ Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы. В 5 т. Т. 2. Ноябрь 1929 - декабрь 1930 / РАН, Ин-т рос. истории, Федер. архив. служба России, Рос. центр хранения и изучения документов новейшей истории, Гос. архив Российской Федерации, Рос. гос. архив экономики, Рос. гос. воен. архив, Центр. архив Федер. службы безопасности России, Моск. высшая школа соц. и экон. наук, Бостон колледж (США), Ун-т Торонто (Канада), Ун-т Мельбурна (Австралия), Бирмингемский ун-т (Великобритания), Сеульский гос. ун-т (Республика Корея), под ред. В.Данилова, Р. Маннинг, Л.Виолы. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. С. 338.

³¹ Ємельянов Олександр Олександрович (1882–1940). 3 листопада 1927 р. – помічник начальника Управління прикордонної охорони ДПУ УСРР. 3 1 липня 1929 р. – начальник Одеського окрвдділу ДПУ. 3 3 вересня 1930 р. – заступник начальника Управління прикордонної охорони ДПУ УСРР. Перед арештом 22 жовтня 1938 р. – заступник начальника Головного управління пожежної охорони НКВС СРСР. Розстріляний.

³² Пастор А. Кох 26 червня 1930 р. був засуджений до 5 років заслання. Учасник будівництва Біломор-канала.

³³ ГДА СБУ, ф. 12, спр. 2196, арк. 46.

³⁴ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, т. 1, арк. 24 зв.

«особістами». Унаслідок оптимізації структури силового відомства П. Шостак опиняється у кріслі помічника начальника інформаційного відділу ДПУ УСРР. Такому призначенню Петро Григорович завдячував близькому другу – Юхиму Кривцю, який на той час очолював інформаційний відділ ДПУ УСРР.

Юхим Хомич
Кривець (початок
1930-х років)

Структурний підрозділ радянських спецслужб, в якому опинився П.Г. Шостак *«по лінії інформації»*: проводив глибоке висвітлення політичних настроїв всіх прошарків населення, як міста, так і села, робітників, селян, інтелігенції, учнів, службовців, колишніх партизан, нацменшин, своєчасно сигналізуючи про процеси, що відбуваються

та явища, що назрівають; систематично інформував ДПУ УСРР і відповідні територіальні організації про коливання та зміни в політичних уподобаннях всіх соціальних прошарків; своєчасно сигналізував про серйозні наростаючі політичні події та про активні антирадянські прояви; спеціально вивчав назріваючі політико-економічні процеси серед всіх соціальних прошарків міста та села; вів облік і статистику активних антирадянських проявів, важливих подій і типових явищ у всіх сферах суспільно-політичного життя; узагальнював матеріал про політичний стан на підставі даних, добутих всіма підрозділами СОУ ДПУ УСРР;

«по підсобній роботі»: збирав оперативну інформацію, «яка повинна жити спеціальні відділки ДПУ»; систематично надавав іншим оперативним відділам інформацію про тих осіб, які перебували в оперативній обробці; виявляв необліковані кадри куркульсько-контрреволюційного активу на селі, промисловості та у місті; вів «підсобний облік» всіх осіб, які проходили по оперативним розробкам; фіксував «ненормальності», зловживання і дефекти у радянському, кооперативному та інших апаратах і на виробництві;

по оперативній лінії: заводив агентурні розробки у порядку перевірки первинних матеріалів по куркульській контрреволюції та антирадянському елементу; вів роботу з оперативної профілактики, вживав заходи з «вилучення класовочужого елементу та куркульта на підприємствах у місті та на селі, з низового радянського, адміністративно-судового та кооперативного апаратів, усував перегини та викривлення у низовому радянському, кооперативному апараті шляхом інформаційної постановки питань у відповідних органах»³⁵.

На посаді помічника начальника інформаційного відділу ДПУ УСРР Петро Шостак значною мірою переймався проблемами дитячої безпритульності, арештами «куркульського елементу», депортаційними акціями заможних верств населення вглиб території СРСР³⁶. Цей етап службової кар'єри П.Г. Шостака у 1961 р. описала його дружина у листі до голови Президії Верховної Ради СРСР Л.І. Брежнєва: «неодноразово піддавався смертельній небезпеці в період розкуркулювання. Скільки безсонних ночей провела я в очікуванні його повернення із сіл і хуторів. Приймав він і саму гарячу участь у ліквідації безпритульності, виловлюючи дітей із люків, підвалів і горищ. Скільки було радості для нього бачити цих дітей чистими і ситими, залучених до праці в комуні імені Дзержинського у Харкові, у створенні якої є частка і його праці»³⁷.

4 квітня 1931 р. на базі інформаційного і секретного відділів було сформовано секретно-політичний відділ ДПУ УСРР. У новоствореній структурі П.Г. Шостак обійняв посаду начальника 3-го (сільського) відділку секретно-політичного відділу ДПУ УСРР³⁸. Очолюваний ним підрозділ відповідав за: викриття та ліквідацію куркульсько-повстанських контрреволюційних організацій та угруповань, нагляд за куркульськими родинами, родинами страчених і засланих куркулів; розробку контрреволюційних організацій та груп, які «орієнтуються на право-опортуністичний елемент на селі»; стеження за колишніми червоними партизанами; виявлення контрреволюційних організацій серед сільської інтелігенції та молоді (вчителі, медичні працівники, агрономічний персонал); викриття теро-

³⁵ «Инструкция о постановке информационно-осведомительной работы окружных отделов ГПУ УССР». Харьков: ГПУ УССР, 1930. С. 5-6.

³⁶ ГДА СБУ, ф. 12, спр. 2196, т. 1, арк. 25.

³⁷ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 56297-фп, арк. 230.

³⁸ Там само, спр. 2196, т. 2, арк. 19.

ристичних організацій серед куркульської молоді; облік та оперативне реагування на всі антирадянські прояви на селі (масові виступи, теракти, підпали, листівки); висвітлювання політичних настроїв серед всіх прошарків селянства; оперативне обслуговування Наркомзему УСРР, сільськогосподарських вузів, технікумів, курсів (професура, агрономічна інтелігенція та студентство) сільськогосподарських науково-дослідних інститутів, периферійних органів союзних та українських сільськогосподарських центрів і кооперацій, колгоспів, радгоспів, МТС, низового радянського апарату, усіх політичних і господарчих кампаній на селі; розробка антирадянських політичних партій та угруповань, які у своїй діяльності спираються на село (праві та ліві соціалісти-революціонери, народні соціалісти, трудовики, трудова селянська партія (кіндрат'євці), трудова селянська партія (маслівська «Селянська Росія»)).

На новому місці роботи Петро Шостако доклав чимало зусиль у «розгромі» неіснуючих антирадянських угруповань «Українського національного центру» та «Військово-офіцерської організації» (справа Весна)», за що 1 жовтня 1931 р. був нагороджений вищою відомчою нагородою радянських органів державної безпеки «Почесний працівник ВЧК-ДПУ (V)» за номером № 728.

На початку грудня 1931 р. П.Г. Шостако було переведено на посаду заступника начальника 2-го (Донецького) оперативного сектора ДПУ³⁹. Досить складно визначити, хто саме рекомендував голові ДПУ УСРР Станіславу Реденсу кандидатуру Петра Шостака на роботу на Донбасі, але, найімовірніше, це зробив начальник секретно-політичного відділу ДПУ УСРР Юхим Кривець (принаймні, без рекомендації останнього це призначення б не відбулося).

У місті Сталіно Петро Шостако мав допомагати свіжопризначеному начальнику оперативного сектора Михайлу Тимофєєву, по суті, заново налагоджувати роботу керівного апарату, оскільки саме в цей час у цьому підрозділі сталися значні кадрові зміни: начальником Особливого відділу був призначений Ю.Е. Канєвський (з посади помічника начальника відділу особливого відділу ДПУ Українського

військового округу); начальником економічного відділку – Б.Б. Каган (з посади начальника економічного відділку Дніпропетровського оперсектора ДПУ); начальником секретно-політичного відділку – С.І. Заславський (з посади начальника секретно-політичного відділку Вінницького оперсектора ДПУ).

Про конкретну оперативну діяльність П.Г. Шостака в обласному центрі Донецької області відомо небагато. Так, у нагородному листі надто завуальовано описано конкретні діяння Петра Григоровича: «провів ряд справ по контрреволюційному шкідництву у промисловості Донбасу»⁴⁰. Відзначення заслуг Шостака в оперативній діяльності припало на час святкування 15-ти річчя органів ВЧК – ДПУ. 20 грудня 1932 року Всеукраїнський Центральний комітет рад робітничо-селянських і червоноармійських депутатів нагородив П.Г. Шостака бойовою зброєю⁴¹.

Наприкінці лютого 1933 року повноважним представником ОДПУ по УСРР і головою ДПУ Української СРР політбюро ЦК ВКП(б) призначило Всеволода Балицького, який, за спогадами сучасників, почав формувати своє оточення з осіб «особисто йому відданих і здатних беззаперечно виконувати будь-які його вказівки та розпорядження»⁴². До команди нового очільника радянських органів державної безпеки в Україні увійшов і Петро Шостако. 27 березня 1933 р. він опинився у кріслі начальника оперативного відділу ДПУ УСРР⁴³.

Ввірений йому спецпідрозділ складався з 5-ти відділків, які працювали по наступним напрямкам: 1-й відділок – *«розвідка зовнішнього спостереження»*; 2-й відділок – *«контроль»* (виявлення агентурним шляхом настроїв серед міського населення, армії, селянства); 3-й відділок – *«політичний нагляд»* (арешти та обшуки за ордерами; розшук політичних злочинців; боротьба з антирадянською агітацією на вулиці; вилучення через апарат міліції зброї, що зберігається незаконно у населення; виявлення куркульського елемента; керівництво системою прописки та адресними столами); 4-й відділок – *«спеціальна охорона»* (охорона керівництва республіки; охорона вищих партійних і радянських установ; постійна негласна

³⁹ Там само, т. 1. арк. 24 зв.

⁴⁰ Там само, т. 2. арк. 13.

⁴¹ ГДА СБУ, ф. 12, спр.2196, арк. 56.

⁴² ГДА СБУ, ф. 6, спр.43787, арк. 40.

⁴³ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, т. 1. арк. 24 зв.

охорона вищезазначених об'єктів; обслуговування охорони свят, з'їздів, процесів); 5-й відділок – «технічний» (обслуговування відділів телеграфним зв'язком; обслуговування відділів по контролю телефонної мережі; обслуговування телефонного високочастотного зв'язку).

При здійсненні діяльності, пов'язаної з виконанням цілого ряду специфічних завдань, начальник оперативного відділу ДПУ УСРР мав серйозно опікуватися заходами безпеки для перших осіб республіки (С. Косіора, П. Любченка, П. Постишева, Г. Петровського, М. Попова, І. Шелехеса) та одночасно здійснювати негласний нагляд за членами українського уряду. Як стверджував секретар 1 відділу УДБ НКВС УРСР Й. Гудзь⁴⁴, «прикріплені до членів політбюро ЦК КП(б)У співробітники Оперода («оперативный отдел» (рос.)) систематично інформували начальника Оперода Соколова про всі політичні та сімейні розмови, які їм вдавалося підслухати під час роботи або в сімейній обстановці членів політбюро. З цією метою прикріплені регулярно, раз у 3-5 днів, приїздили у відділ та інформували Соколова та Амірова про всі добуті новини»⁴⁵.

Петро Шостак особисто займався підбором обслуговуючого персоналу для верхівки радян-

ської політичної еліти. Так у 1936 році П. Шостак дав вказівку начальнику оперативних відділів УНКВС по Одеській та Дніпропетровській області підібрати осіб жіночої статі для роботи по обслуговуванню членів українського уряду. З цього приводу була навіть ініційована офіційна переписка з надсиланням фото відібраних на роботу жінок⁴⁶.

Йосиф Гудзь
(1930-ті роки)

Одночасно з розробкою заходів безпеки для вищої партноменклатури, Петро Григорович змушений був перейматися проблемами побуту радянської політичної еліти, забезпеченням її усіма можливими матеріальними благами. Досить часто начальнику оперативного відділу ДПУ УСРР доводилось виконувати забаганки дружини наркома внутрішніх справ. Задовольняючи примху дружини Балицького⁴⁷ щодо придбання ексклюзивних речей художньої вишивки (жіночі костюми, сорочки, чобітки), які

Л.О. Балицька (крайня зліва) на демонстрації

⁴⁴ Гудзь Йосиф Генріхович (1899 - ?). Лейтенант державної безпеки. У 1934 – 1936 рр. – секретар оперативного відділу УДБ НКВС УСРР. З 1937 р. – секретар 1-го відділу (охорони) УДБ НКВС УРСР. 27 червня 1937 р. заарештований. 9 жовтня 1937 р. Засуджений до 8 років позбавлення волі.

⁴⁵ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 56297, арк. 12.

⁴⁶ Там само, арк. 173.

⁴⁷ Балицька Людмила Олександрівна (1894-1937). Народилася у Харкові. Освіта незакінчена вища. Домогосподарка. Заарештована 17 липня 1937 р. у Москві. 28 жовтня 1937 р. комісією НКВС СРСР і Прокуратури СРСР засуджена в особливому порядку на смерть за те, що, знаючи про антирадянську діяльність чоловіка, не повідомила про це органи влади, та розстріляна.

зберігалися в одному з музеїв Києва, П.Г. Шостак провадив переговори з начальником Управління в справах мистецтв при РНК УСРР А.А. Хвилею. Отримавши відмову, Петро Григорович не склав руки. Як стверджував його секретар Й. Гудзь, «для виготовлення замовлень Балицької був відряджений співробітник Оперода у якісь села і привезена була відома вишивальниця, яка сиділа тут у Києві довгий час і виконувала замовлення. Все це оплачувалось Опервідділом. Точну цифру назвати не можемо... але коштувало це багато тисяч карбованців»⁴⁸.

Збереглися й інші свідчення колег-чекістів про роботу П. Шостака на посаді начальника оперативного відділу ДПУ УСРР, зафіксованих у часи «хрущовської відлиги». Так, колишній начальник 1-го відділку оперативного відділу УДБ НКВС УСРР М.А. Єлинський⁴⁹ зауважував: «Соколов був грубий у поводженні з підлеглими, виганяв з роботи ні за що, на роботу приходив завжди випивши, захоплювався жінками... В оперативному відділі... був відділок політконтролю, в якому перевірялася переписка»⁵⁰.

М.Г. Машенко⁵¹ відзначав, що підбір кадрів до оперативного відділу під орудою П. Г. Шостака відбувався не за діловими і політичними якостями, а на основі родинних і приятельських зв'язків, та наголошував, що «в доборі кадрів і в

Марк
Аміров-Пієвський
(1920-ті роки)

особливості на керівні пости у відділі мала значення і національна приналежність. Так, на керівних посадах, починаючи зі старшого оперуповноваженого і вище, у відділі не було жодного співробітника російської або української національності⁵²... Соколов у п'яному стані чергував по наркомату. Викликав мене, Пастухова⁵³, Ніканорова і ще одного співробітника, прізвища якого не пам'ятаю. У присутності Амірова і Чернова⁵⁴ поставив нас до стіни і, витягнувши револьвер, кричав: «Мотя (йдеться про Марка Амірова-Пієвського – авт.), ось фашисти, а ми їх озброїли, мізки їхні у мене на стелі будуть вісити». Коли я спробував щось заперечити, Соколов крикнув: «Замовкнути, я тобі покажу». Як Соколов, так і Аміров з співробітниками поводитися дуже грубо. Завжди можна було чути від них лайку на адресу співробітників і крики «Я вас загоню, я вас угроблю»⁵⁵.

Негативно відгукувався про Петра Шостака й радянський письменник Ілля Дубинський. У своїх мемуарах він подає образ чекіста як здорованя з «езуїтською посмішкою на вгодваному обличчі», який «вирізнявся серед інших сильними плечима і рудою головою» та ходив «важко перевалюючись своїм товстим тілом»⁵⁶.

Однак нарком В. Балицький вважав П. Шостака досвідченим оперативним працівником і схвально поставився до присвоєння начальнику республіканського оперативного відділу НКВС

М.А. Єлинський,
(кінець 1940-х рр.)

⁴⁸ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 56297-фп, арк. 85.

⁴⁹ Єлинський (Єлинський-Мироненко, Мироненко) Мирон Аронович (1899 – ?). До 1935 р. – начальник оперативного відділу УНКВС Дніпропетровської області. У 1935–1938 рр. – начальник 1-го відділку оперативного відділу УДБ НКВС УРСР. У 1938 р. – начальник адміністративно-господарського відділу УДБ УНКВС Чернігівської області. У 1957 р. – інспектор відділу кадрів Київського медінституту.

⁵⁰ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 48960, т. 1, арк. 242-243.

⁵¹ Машенко Михайло Георгійович (1907 – ?). У 1930-ті рр. оперуповноважений оперативного відділу НКВС УСРР. У 1957 р. – заступник начальника 9-го відділу (охорони) КДБ УРСР.

⁵² ГДА СБУ, ф. 6, спр. 48960-фп, т. 1, арк. 261.

⁵³ Пастухов Олександр Васильович (1907 – ?) У 1930-ті рр. оперуповноважений оперативного відділу НКВС УСРР. У 1957 р. – пенсіонер КДБ УРСР.

⁵⁴ Чернов Леонтій Онисимович (1897–1938). Старший лейтенант державної безпеки. 3 7 травня 1933 р. – начальник 3-го відділку (охорона) Оперативного відділу ДПУ УСРР. 3 9 січня 1937 р. – заступник начальника 1-го відділу УДБ НКВС УРСР. 3 8 серпня 1937 р. – начальник 2-го відділу УНКВС Харківської області. 31 липня 1938 р. заарештований. 2 жовтня 1938 р. засуджений на смерть та страчений.

⁵⁵ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 48960-фп, т. 1, арк. 182.

⁵⁶ Дубинський І.В. Особый счет. М.: Воениздат, 1989. С. 179–192.

спеціального звання – старшого майора державної безпеки. Втім у Москві цю пропозицію не підтримали і 13 грудня 1935 р. присвоїли Шостаку звання сходинкою нижче – майора державної безпеки⁵⁷.

Наприкінці 1936 р. у Головному управлінні держбезпеки НКВС СРСР відбулися істотні зміни, які торкнулися і республіканського апарату. Зокрема, із оперативного відділу був виокремлений відділ охорони. 2 січня 1937-го в УДБ НКВС УРСР була введена нумерація відділів: 1-й відділ – охорони; 2-й відділ – оперативний; 3-й – контррозвідальний; 4-й – секретно-політичний; 5-й – особливий; 6-й – транспорту і зв'язку; 8-й – обліково-реєстраційний; 9-й – спеціальний. 7-го (іноземного) відділу в структурі УДБ НКВС УРСР не існувало. Цей підрозділ був розформований, а його співробітники були переведені до 3-го або 5-го відділів УДБ. У структурі НКВС УРСР продовжувало діяти Управління місць ув'язнення, яке в ГУДБ НКВС СРСР називалося 10-м (тюремним) відділом. Варто зауважити, що в структурі обласних УДБ УНКВС УРСР 1-і відділи не утворювалися і на відділи продовжували виконувати функції у повному обсязі. В УНКВС по Київській області не було ні 1-го ні 2-го відділів, а в оперативному плані область обслуговувалася відділами УДБ НКВС УРСР.

Організаційна трансформація силового відомства потягнула за собою кадрові перестановки. У новій структурі УДБ НКВС УРСР П.Г. Шостаку місця не знайшлося. 21 грудня 1936 р. він був призначений заступником начальника Управління робітничо-селянської міліції (УРСМ) НКВС УРСР; новоутворений відділ охорони очолив М.Ю. Аміров; вихолощений оперативний відділ – М.Г. Джавахов (з посади начальника УНКВС по Молдавській АСРР). Відзначимо, що при В.А. Балицькому в НКВС УРСР існувала традиція, коли на посади начальника УРСМ і його заступника призначалися виключно кадрові співробітники державної безпеки. Причому переведення на роботу до органів робітничо-селянської міліції тоді ще не розглядалося як втрата політичної довіри, і тому колишні міліціонери надалі спокійно могли продовжувати свою кар'єру в Головному управлінні

держбезпеки НКВС. Так, колишній заступник начальника УРСМ НКВС УСРР, старший майор міліції І.Ю. Купчик, на місце якого був призначений П.Г. Шостак, пересів в крісло начальника Особливих відділів УДБ НКВС УРСР і Київського військового округу.

У лавах міліції Петро Григорович пробув не довго. 23 січня 1937 р. його рішенням політбюро ЦК КП(б)У було призначено начальником УНКВС по Чернігівській області⁵⁸. Наступного дня після вступу на посаду Шостак підписав доповідну записку про політико-економічний стан на Чернігівщині, в якій зазначалось, що майже всі 56 районів області «значно уражені контрреволюційними петлюрівськими, куркульсько-бандитськими, есерівськими і націоналістичними елементами, які до останнього часу, протягом ряду років ведуть активну боротьбу з радянською владою і заходами, які проводяться на селі»⁵⁹. У «зачистці від антирадянського елементу» північно-східного регіону України новий очільник Управління НКВС по Чернігівській області опирався, у першу чергу, на свого заступника, капітана державної безпеки С.І. Самовського, кадровий склад 3-го (контррозвідального) відділу УДБ УНКВС (всього 27 осіб) на чолі зі старшим лейтенантом державної безпеки Г.Б. Толчинським.

5-й (особливий) відділ УДБ УНКВС по Чернігівській області відділків не мав і нараховував лише 7 осіб (начальник відділу – старший лейтенант державної безпеки І.Т. Широкий, діловод-друкарка, 3 оперуповноважених, 1 помічник оперуповноваженого, 1 полковий оперуповноважений по обслуговуванню артилерійського складу. Відділ в оперативному відношенні обслуговував місцевий гарнізон, начальницький склад запасу, здійснював загальне керівництво роботою в області, зокрема Особливими відділами НКВС 15-го стрілецького корпусу і 7-ї стрілецької дивізії⁶⁰.

П.Г. Шостак –
(середина
1930-х років)

⁵⁷ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 2196, т. 1. арк. 43.

⁵⁸ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 438, арк. 42.

⁵⁹ Реабілітовані історією: у 27 томах. Чернігівська область. Кн.1. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. С. 482-486.

⁶⁰ Там само, арк. 304, 320.

Таблиця 1.

Штатний розклад 3-го відділу УДБ УНКВС Чернігівської області на 26 травня 1937 року⁶¹

Номер відділку	Назва відділку	Начальник	Помічник начальника	Оперуповноважений	Помічник оперуповноваженого	Всього співробітників відділку
1	Шпигунство і диверсія	1		2	1	4
2	Українська та біла контрреволюція	1	1	3	1	6
3	Промислове	1	1	2		4
4 група	Сільськогосподарське			1	1	2
5	Інформаційне	1		1	1	3
6 група	Оперативного обліку			1	1	2
	4	2	9	5	21	

З'ясувати штатний розклад інших відділів УДБ УНКВС Чернігівської області нам поки що не вдалося. Відомо, що 4-й (секретно-політичний) відділ очолював старший лейтенант державної безпеки А.М. Шепетін, а його заступником був старший лейтенант державної безпеки М.І. Бриль. 6-м (транспортним) відділом керував капітан державної безпеки О.Є. Караганов; 8-м (обліково-реєстраційним) відділом – молодший лейтенант державної безпеки А.Є. Покровський.

Під жорна репресій нового керівництва, насамперед, потрапив «дворушник і колишній активний троцькіст», директор цукрового заводу в Ічнянському районі Р.А. Мірошниченко, санкцію на арешт якого начальник обласного управління НКВС домігся у наркома В.А. Балицького 8-го лютого 1937 року⁶². У той самий час П.Г. Шостак почав оперативно розробляти голову виконкому Чернігівської обласної ради С.Я. Загера⁶³ – зятя, кандидата у члени політбюро ЦК ВКП(б) Г.І. Петровського. Вже 2 березня він надіслав начальнику 4-го відділу УДБ НКВС УРСР П.М. Рахлісу зібраний ним особисто компрометуючий матеріал про зустрічі

голови облвиконкому із заступником наркома шляхів сполучення СРСР Яковом Лівшицем і його дружбу з викритими троцькістами. За тиждень на засіданні бюро Чернігівського обкому КП(б)У Петро Шостак накинувся з критикою на С.Я. Загера: « не щирий з партією, більшовиком ніколи не був, хоча і носить у кишені партійний квиток, проводить дворушницьку троцькістську лінію»⁶⁴. Невдовзі С.Я. Загер був знятий з посади і переведений на господарську роботу.

Під патронатом Петра Шостака у першому кварталі 1937 р. Управління НКВС по Чернігівській області заарештувало за контрреволюційні злочини 218 осіб (49 з них обвинувачувалися у троцькістській діяльності; 47 – у шпигунстві, терористичній діяльності та шкідництві; 45 – у націоналістичній і фашистській діяльності; 71 – у контрреволюційній агітації та іншій ворожій діяльності)⁶⁵.

Значні результати діяльності П. Шостака були належним чином оцінені наркомом В. Балицьким, який вчергове, у квітні 1937 р. підписав клопотання про дострокове присвоєння начальнику УНКВС по Чернігівській області

⁶¹ ГДА СБУ, ф. 9, спр. 7, арк. 303-304.

⁶² Реабілітовані історією: у 27 томах. Чернігівська область. Кн.с1. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. С. 486-488.

⁶³ Загер Соломон Якимович (1892–1937). Перед арештом 30 червня 1937 р. – керуючий трестом «Укрбудлегпром». 2 вересня 1937 р. засуджений на смерть. Розстріляний.

⁶⁴ ГДА СБУ (м.Чернігів), спр. 56297-фп, арк. 348-349.

⁶⁵ ГДА СБУ, КПИ 408, т. 1, арк. 99.

звання старшого майора державної безпеки⁶⁶. Однак, Луб'янка залишила без задоволення прохання В. Балицького.

Кар'єра П.Г. Шостака пішла під укіс після того, коли у середині червня 1937 року до столиці республіки прибув новий нарком внутрішніх справ УРСР, комісар державної безпеки 2-го рангу І.М. Леплевський, який мав за мету вичавити з силового відомства ставлеників В.А. Балицького. Ймовірно, начальник обласного управління НКВС виїхав до Києва зустрічати нового шефа і до Чернігова більше не повертався⁶⁷.

24 червня 1937 р. помічник начальника 3 відділу УДБ НКВС УРСР, капітан держбезпеки Абрам Сапір ухвалив постанову про утримання під вартою Петра Шостака, якого було запідозрено у шпигунській діяльності на користь Німеччини та причетності до військово-троцькістської змови. Того самого дня відбулися обшуки у службовому кабінеті Шостака у м. Чернігові та в помешканні у м. Києві по вул. Вороського (нині Бульварно-Кудрявська) 25, кв. 176. Під час трусу на квартирі було вилучено 10 тисяч радянських карбованців, друкарську машинку, золотий кишеньковий годинник фірми «Павел Буре», срібний портсигар, револьвер системи «Sauer», самозарядний пістолет «Mauser», нагрудний знак «Почетный работник ВЧК-ГПУ», а також твори польського письменника Бруно Ясенського, колишнього секретаря ЦК КПУ Миколи Попова, головного редактора газети «Известия» Миколи Бухаріна. Після триденного перебування у слідчому ізоляторі Шостак 27 червня 1937 р звернувся із заявою до наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського, в якій виклав суть власного злочину перед радянською владою: «Я був членом військово-троцькістської змови. У цю змову я був залучений Якіром в 1935 р. На мене було покладене завдання – сприяти у потрібний момент арешту українського уряду»⁶⁸.

Профспілковий квиток А.В. Сапіра

На допиті, який відбувся 3 липня 1937 року, Петро Григорович нібито повідав слідчому А. Сапіру про обставини вербування та проведення ним шпигунської діяльності на користь польської розвідки (при оформленні протоколу від своїх свідчень арештант відмовився). У службовій записці на адресу наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського А. Сапір стисло описав «шпигунську одісею» П. Шостака. За версією слідства співпраця П. Шостака з польськими спецслужбами розпочалося восени 1923 року, коли він працював на посаді старшого уповноваженого контррозвідувального відділу ДПУ УСРР. У жовтні 1923 р. під вигаданим прізвищем («Борисов») він прибув до столиці II Речі Посполитої для зустрічі з агентом Валентиною Зайцевою⁶⁹ (дружиною секретаря Українського центрального комітету (української політичної організації, заснованої у Варшаві 1921 року для опіки над емігрантами УНР) П.І. Зайцевим⁷⁰) в рамках агентурної справи, пов'язаної з діяльністю керівництва УНР у Варшаві. За декілька днів до від'їзду з Польщі П. Шостака було затримано поліцією за підозрою у вчиненні 13 жовтня 1923 р. підризу

⁶⁶ ГДА СБУ, Чернігів, спр. 2196, т. 1. арк. 39.

⁶⁷ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 56297-фп, арк. 339.

⁶⁸ Там само, арк. 28.

⁶⁹ У 1923 р. В. Зайцеву, як агента ДПУ, було викрито начальником охорони С. Петлюри Миколою Чеботарівим (див докл. Визвольні змагання очима контррозвідника. (Документальна спадщина Миколи Чеботаріва): Науково-документальне видання / Вст. стаття: В. Сідак. К.: Темпора, 2003. 288 с.

⁷⁰ Зайцев Павло Іванович (1886-1965) – український учений-літературознавець, культурно-громадський діяч. Член Української Центральної Ради. У 1918 р. очолював департамент загальних справ Міністерства освіти УНР і Української Держави. У 1920-1921 рр. – головуючий справами мистецтва і національної культури, а також тимчасовий виконувач обов'язків керуючого справами Міністерства преси і пропаганди УНР. Після поразки національно-визвольних змагань емігрував до Польщі. З 1921 року викладав у Варшавському університеті. У 1941 р. переїхав до Берліна, де працював у часописах «Український вісник», «Українець». З 1958 р. викладав в Українському вільному університеті в Мюнхені.

Варшавської цитаделі⁷¹. Після 3-годинного допиту чекіст нібито погодився працювати на польську «двуйку». Начебто до шпигунської діяльності на користь Польщі П. Шостак залучив уповноваженого контррозвідального відділу ДПУ УСРР Кагановича та налагодив тісні контакти з представником польської розвідки чекістом Ю. Бржезовським⁷².

На допиті, який відбувся 8 липня 1937 р., П. Шостак зізнався в тому, що, перебуваючи на посаді начальника оперативного відділу УДБ НКВС УСРР, організував підслуховування телефонних розмов членів політбюро ЦК КП(б)У С. Косіора, П. Любченка, П. Постишева. У першій декаді серпня 1937 р. на вимогу слідчого заарештований начальник УНКВС по Чернігівській області «розкрив» деталі шпигунської діяльності на користь Німеччини протягом 1936-1937 рр. та зміст розмов з секретарем Німецького консульства в Києві Германом Бауном, розповів яким чином він вербував до антирадянського угруповання рідного брата Юхима Шостака, а також назвав відомих йому учасників контрреволюційної змови – колишнього командувача Київським військовим округом Йона Якіра, колишнього наркома внутрішніх справ УРСР Всеволода Балицького, заступника начальника 4-го (розвідального) управління Генштаба РСЧА Михайла Александровського, начальника транспортного відділу УДБ НКВС УРСР Якова Письменного, заступника наркома внутрішніх справ УРСР Миколу Бачинського, заступника начальника Управління прикордонної і внутрішньої охорони (УПВО) НКВС УРСР Петра Семенова, начальника оперативного відділу УПВО НКВС УРСР

Юліан Бржезовський
(початок 1930-х років)

Миколу Кулешу, начальника відділу бойової підготовки УПВО НКВС УРСР Івана Міхневича.

Коло так званих змовників визначав особисто нарком внутрішніх справ УРСР. За свідченням Ю.Кривця, І.Леплевський розповів йому, що «ряд колишніх працівників НКВС УРСР він неодноразово особисто до себе викликав на допит, в процесі допиту розпитував про різних осіб і в тому числі і про мене... Рубінштейн і Соколов заявили йому про мою причетність до змовницької організації. «Я до вас добре ставлюсь, а тому з особистих і політичних міркувань не хотів вашого провалу і загибелі, і повернув справу так, що тут же назвав їх падлюками, які збираються обмовити чесну людину. Соколова навіть сам вдарив по фізіономії, обидва вони, здається, відразу ж взяли свої слова назад»⁷³.

Зізнання обвинуваченого Петра Шостака у вчиненні цілого ряду різних видів злочинів (державна зрада, шпигунство, шахрайство з фінансовими ресурсами) були отримані не під тиском доказів, а шляхом тортур. Як пригадував у часи «хрущовської відлиги» Й. Гудзь: «Я особисто одного разу бачив, як Соколова-Шостака вели на допит. Його вели під руки двоє охоронців, а ноги волочилися по підлозі, оскільки ходити він не міг»⁷⁴.

Самообмовлення П. Шостака у причетності до антирадянської змови в лавах РСЧА та органах держбезпеки лягло в основу обвинувального акту. 7 вересня 1937 року в особливому порядку Петра Григоровича Шостака було засуджено до розстрілу. На початку осені 1937 року за грати потрапила його дружина – Серафима Григорівна. Постановою Особливої наради НКВС СРСР її, як члена сім'ї ворога народу, засуджено до 8 років виправно-трудоих таборів. Знаходячись в ув'язненні на Колимі, С.Г. Шостак працювала за фахом – фармацевтом в аптеці при лікарні у м. Магадані. У розпал «хрущовської відлиги» вона звернулася до голови

⁷¹ До вибуху у варшавській фортеці, внаслідок якого загинуло 28 осіб, були причетна радянська резидентура у Польщі.

⁷² Бржезовський Юліан Ігнатович (1898–1937). Капітан державної безпеки. У 1923 – 1925 рр. – начальник Особливого відділу 2-ї Чернігівської кінної дивізії Червоного козацтва. У 1936–1937 рр. – заступник начальника Особливого відділу НКВС УРСР і Київського військового округу. 14 травня 1937 р. заарештований у Києві. 21 серпня 1937 р. засуджений на смерть у особливому порядку і розстріляний у Москві. У матеріалах слідства про приналежність чекіста Ю.Г. Бржезовського до агентури польської розвідки діяльності Петро Шостак не згадується. (ГДА СБУ, ф. 5, спр. 66908-фп).

⁷³ Україна в добу «великого терору»: 1936–1937 роки. Авт. -упоряд. Ю. Шаповал та ін. Либідь, 2007. С. 387.

⁷⁴ ГДА СБУ (м. Чернігів), спр. 56297-фп, арк. 237.

Президії Верховної Ради СРСР Л.І. Брежнєва з проханням переглянути кримінальну справу чоловіка. На підставі розгляду кримінальної справи П.Г. Шостака та матеріалів додаткової перевірки, проведеної у зв'язку зі скаргою дружини засудженого, слідчим відділу КДБ при РМ УРСР капітаном Логіновим не виявлено відомостей про співпрацю колишнього начальника Управління НКВС по Чернігівській області з іноземними розвідками та приналежність до антирадянського угруповання. Ще одним переконливим аргументом для військової прокуратури Київського військового округу щодо припинення у липні 1962 року кримінальної справи та подальшої реабілітації Петра Григоровича Шостака слугувало те, що під час служби в органах ДПУ-НКВС не

виявлено жодного випадку порушення ним «соціалістичної законності». Участь чекіста у кампанії з ліквідації цілого класу заможних господарів у часи колективізації, в організації репресивних заходів щодо надуманих ворогів соціалістичного ладу на Чернігівщині у першій половині 1937 року залишилися поза увагою служителів радянської Феміди. Реабілітація майора державної безпеки П.Г. Шостака у «хрущовську добу» є своєрідним індикатором ставлення партійно-державного апарату, силових структур до процесу десталінізації, який розглядався не як капітальний ремонт радянського суспільства, а як комплекс заходів, спрямованих на усунення найбільш кричущих пороків системи.

References

1. Danylov, V., Mannynh R., Vyola L. (Ed.). (2000). *Trahedyia sovetskoï derevny. Kollektivnyzatsyia y raskulachyvanye. 1927-1939. Dokumentu y materyalu. V 5 t. T. 2. Noiabr 1929 - dekabr 1930 / RAN, Yn-t ros. ystoryy, Feder. arkhyv. sluzhba Rossyy, Ros. tsentr khranenyia y yzuchenyia dokumentov noveishei ystoryy, Hos. arkhyv Rossyiskoi Federatsyy, Ros. hos. arkhyv ekonomyky, Ros. hos. voen. arkhyv, Tsentr. arkhyv Feder. sluzhby bezopasnosti Rossyy, Mosk. vusshaia shkola sots. y ekon. nauk, Boston kolledzh (SShA), Un-t Toronto (Kanada), Un-t Melburna (Avstralyia), Byrmynhemskiy un-t (Velykobrytanyia), Seulskiy hos. un-t (Respublyka Koreia)*. М.: «Rossyiskaia polytycheskaia entsyklopedyia» (ROSSPEN). [in Russian].
2. Dubynskiy, Y.V. (1989). *Osobyi schet*. М.: Voenyzzdat. [in Russian].
3. Fyhatner, Yu. Yu. (Ed.). (1989). *Deiately SSSR y revoliutsyonnoho dvyzhenyia Rossyy : entsyklopedycheskyi slovar Hranat Moskva : Sovetskaia entsyklopedyia*. [in Russian].
4. Kapchynskiy, O.H. (2017). *Hvardeitsu Lenynyna. Tsentralnyi apparat VChK: struktura y kadru*. М.: Kraft+. [in Russian].
5. Reabilitovani istoriiei: u 27 tomakh. Chernihivska oblast. Kn.1.(2008). Chernihiv: RVK «Desnianska pravda». [in Ukrainian].
5. Vyzvolni zmahannia ochyma kontrrozvidnyka. Dokumentalna spadshchyna Mykoly Chebotariva): Naukovo-dokumentalne vydannia (2003). К.: Tempora. [in Ukrainian].